

УДК 343.326

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.14>

АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗЛОЧИНАМИ ПРОТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Соколенко Ольга Леонідівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного і
кримінального права
(Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна)

Стаття зосереджується на детальному аналізі особливостей доказування в кримінальних провадженнях, пов'язаних зі злочинами проти професійної діяльності журналістів в Україні. В статті розглядаються ключові правові норми, що регламентують порядок доказування, а також специфічні обставини, які необхідно враховувати при розслідуванні таких справ. У статті також висвітлюється важливість гарантій щодо свободи слова і захисту прав журналістів як фундаментальних принципів демократичного суспільства. Автор аналізує специфіку злочинів, які включають у себе перешкодження або насильство щодо журналістів у виконанні їхньої професійної діяльності, а також переслідування через їхню журналістську роботу. Стаття розглядає важливі питання, пов'язані з ідентифікацією доказів у таких справах, включаючи аналіз обставин, встановлення мотивів та мети злочинів. Автор розкриває питання, які пов'язані з викликами та труднощами, які виникають під час доказування в кримінальних справах проти журналістів, зокрема, з огляду на часті випадки цензури, шантажу, погроз та інших форм незаконного втручання у їх діяльність. Важливим аспектом є також обговорення ролі та впливу громадської думки та медіа на процес доказування та розслідування. Стаття містить рекомендації щодо поліпшення законодавчих та практичних механізмів захисту журналістів, а також надає перспективи щодо зміцнення правових основ для ефективного розслідування злочинів проти журналістів. Автор висловлює думку про необхідність інтеграції міжнародних стандартів у національне законодавство та практику, щоб забезпечити більш ефективний захист журналістів від неправомірного перешкодження їхньої діяльності. Ця стаття сприяє розумінню складностей, які супроводжують кримінальні справи, пов'язані з професійною діяльністю журналістів, і пропонує конструктивний підхід до їх вирішення. Окрема увага приділяється питанням дотримання прав журналістів та забезпечення об'єктивності судових рішень.

Ключові слова: професійна журналістська діяльність, кримінальні правопорушення, кримінальна відповідальність, безкарність, юрисдикція.

ASPECTS OF EVIDENCE IN CRIMINAL CASES RELATED TO CRIMES AGAINST THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF JOURNALISTS

Sokolenko Olha Leonidivna,
Doctor of Law, Professor, Professor
at the Department of Administrative
and Criminal Law
(Oles Honchar Dnipro National
University, Dnipro, Ukraine)

The article focuses on a detailed analysis of the peculiarities of proof in criminal proceedings related to crimes against the professional activities of journalists in Ukraine. The article examines the key legal provisions governing the procedure of proof, as well as the specific circumstances that must be taken into account when investigating such cases. The article also highlights the importance of guarantees of freedom of speech and protection of journalists' rights as fundamental principles of a democratic society. The author analyzes the specifics of crimes that include obstruction or violence against journalists in the performance of their professional activities, as well as persecution because of their journalistic work. The article examines important issues related to the identification of evidence in such cases, including the analysis of circumstances, establishing the motives and purpose of the crimes. The author discusses the challenges and difficulties that arise during the process of proving criminal cases against journalists, in particular, given the frequent cases of censorship, blackmail, threats and other forms of unlawful interference with their activities. An important aspect is also the discussion of the role and influence of public opinion and the media on the process of proof and investigation. The article contains recommendations for improving the legislative and practical mechanisms for protecting journalists, and also provides prospects for strengthening the legal framework for effective investigation of crimes against journalists. The author suggests the need to integrate international standards into national legislation and practice to ensure more effective protection of journalists from unlawful obstruction of their activities. This article contributes to the understanding of the complexities that accompany criminal cases related to the professional activities of journalists and offers a constructive approach to their resolution. Special attention is paid to the issues of observance of journalists' rights and ensuring the objectivity of court decisions.

Key words: professional journalistic activity, criminal offenses, criminal liability, impunity, jurisdiction.

Постановка проблеми. У сучасних умовах демократичного суспільства, важливим аспектом забезпечення прав і свобод людини є захист професійної діяльності журналістів. Журналісти виконують ключову роль у поширенні інформації, відіграють важливу роль у формуванні громадської думки та відстоюванні прав громадян. Проте, в умовах зростаючих викликів сучасності, вони часто стають об'єктами злочинних посягань, спрямованих на перешкодження їх законній діяльності. Основною проблемою у цьому контексті є питання ефективності кримінального правосуддя у випадках, коли йдеться про злочини проти журналістів. Зокрема, важливим аспектом є доказування в кримінальних провадженнях, пов'язаних із такими злочинами. Специфіка доказування у цих справах полягає у врахуванні особливостей професійної діяльності журналістів, мотивів та цілей злочинців, а також встановлення причинно-наслідкових зв'язків між кримінальними діяннями та професійною діяльністю журналістів. Проблема також полягає у визначенні меж законодавчого регулювання і судової практики, яка б захищала журналістів від незаконного втручання у їх професійну

діяльність, гарантуючи при цьому права і свободи інших осіб. Розробка ефективних механізмів доказування, виходячи з особливостей кримінальних справ, пов'язаних із злочинами проти журналістів, є актуальною та необхідною задачею для забезпечення правосуддя та захисту прав журналістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінально-правовими аспектами у сфері професійної діяльності журналістів, їхніх прав та свобод, визначення суб'єктів, об'єктів, обставин доказування в Україні вивчали в своїх роботах такі науковці, як І. С. Заєць, В. А. Новіков, Я. С. Безпала, В. І. Павликівський, Г. М. Красноступ, І. В. Пилипенко, П. С. Берзін, Д. А. Морквін, Є. О. Письменський, А. П. Закалюк, К. М. Буряк, В. В. Шаблистий, Л. Є. Василик, Р. В. Вереща, А. А. Шелест, О. О. Костенко, В. К. Матвійчук, І. П. Лановенко, П. С. Різаненко та інші. Незважаючи на значний обсяг досліджень, проведених у галузі кримінально-правового захисту професійної діяльності журналістів, існують численні аспекти, які ще не отримали достатньої уваги в науковій доктрині. Ці аспекти, які частково згадуються в коментарях до Кримінального кодексу України, навчальній літературі з кримінального права та наукових статтях, вимагають більш детального та систематичного вивчення. Серед них можуть бути питання, що стосуються тонкощів кваліфікації відповідних злочинів, специфіки судової практики у цих справах, а також особливостей забезпечення прав журналістів у контексті сучасних викликів, таких як цифровізація, зміни в сфері медіа та інші. Враховуючи важливість цієї теми для демократичного суспільства, такі питання потребують подальшого дослідження та академічного аналізу.

Мета. Метою цієї наукової статті є комплексний аналіз правових норм та судової практики, що стосуються доказування у кримінальних провадженнях проти журналістів. Це дослідження включає оцінку ефективності чинного законодавства, аналіз особливостей доказування в таких справах, а також вивчення проблем і викликів, з якими зіштовхуються слідчі та суди при розслідуванні цих злочинів. Особлива увага приділяється виявленню та аналізу можливих прогалин у законодавстві, а також формулюванню рекомендацій щодо поліпшення процесу доказування і забезпечення більш ефективного захисту прав журналістів.

Виклад основного матеріалу. Професійна діяльність журналістів є особливою, оскільки вона пов'язана з публічним оприлюдненням інформації про події, що відбуваються в суспільстві. Це ставить журналістів у певне становище, оскільки вони можуть стати об'єктом переслідування з боку тих, чий інтереси порушуються їхньою діяльністю.

Злочини проти професійної діяльності журналістів є серйозною загрозою для свободи слова та демократії. Вони перешкоджають журналістам виконувати свою важливу роль у суспільстві, а також можуть призвести до їхнього фізичного або психологічного насильства. Доказування злочинів проти професійної діяльності журналістів має свої особливості. Ці особливості пов'язані з тим, що такі злочини часто мають складний характер і вимагають ретельного дослідження обставин справи.

Однією з особливостей доказування таких злочинів є те, що вони часто мають складний характер. Вони можуть включати в себе такі елементи, як порушення прав журналіста на свободу слова; незаконне обмеження доступу журналіста до інформації; фізичне або психологічне насильство над журналістом; перешкоджання діяльності журналіста. Розслідування таких злочинів вимагає ретельного дослідження всіх обставин справи. У цьому процесі можуть бути задіяні різні види доказів, такі як показання свідків; документи; речові докази; висновки експертів.

Показання свідків є важливим джерелом доказів у кримінальних справах, пов'язаних із злочинами проти професійної діяльності журналістів. Свідками у таких справах

можуть бути як самі журналісти, так і інші особи, які були присутні при вчиненні злочину або мають інформацію про нього.

Документи також можуть бути важливим джерелом доказів у таких справах. До них можуть належати: матеріали журналістських розслідувань; листи, телеграми, електронні листи; фотографії, відеозаписи; інші документи, які мають відношення до справи.

Речові докази можуть бути важливими у випадках, коли злочин вчинений із застосуванням фізичної сили. До таких доказів можуть належати предмети, якими було завдано тілесних ушкоджень журналісту; записи з відеоспостереження; інші речові докази, які мають відношення до справи.

Висновки експертів можуть бути важливими у випадках, коли необхідно встановити обставини злочину, які не можуть бути встановлені іншими способами. До таких обставин можуть належати: характер тілесних ушкоджень журналіста; час та місце вчинення злочину; інші обставини, які мають відношення до справи. Захист журналістів від злочинів проти їхньої професійної діяльності є важливим завданням для держави та суспільства. Для цього необхідно забезпечити ефективне розслідування таких злочинів; прийняти законодавчі акти, які б посилили відповідальність за такі злочини; підвищити рівень обізнаності суспільства про права журналістів.

Доказування злочинів проти професійної діяльності журналістів має свої особливості, які пов'язані з складним характером таких злочинів. Розслідування таких злочинів вимагає ретельного дослідження всіх обставин справи та залучення різних видів доказів.

Згідно з положеннями статті 62 Конституції України та статті 17 Кримінально-процесуального кодексу України (КПКУ), особа не може бути визнана винною у вчиненні злочину та підлягати кримінальному переслідуванню, доки її провина не буде доведена в установленому законом порядку та підтверджена вступившим у законну силу обвинувальним вироком суду [5, с. 243]. У статті 91 КПКУ зазначено перелік обставин, які вимагають доказування у кримінальних провадженнях. Характер та перелік обставин, визначені в частині 1 статті 91 КПКУ, є загальними та обов'язковими для доказування у всіх кримінальних справах. Проте, законодавство не враховує специфіку деяких категорій кримінальних правопорушень, зокрема злочинів, що стосуються перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. У зв'язку з цим, сторона обвинувачення зобов'язана встановлювати не лише факти, вказані в статті 91 КПКУ, а й додаткові обставини, передбачені відповідними статтями Кримінального кодексу України (ККУ), що забезпечить належну кваліфікацію діяння.

Під час розслідування злочинів, що втручаються в професійну діяльність журналістів, доцільно виділити дві категорії залежно від дій винної особи: 1. Злочини, вчинені проти журналіста, але не пов'язані безпосередньо з його професійною діяльністю. У цих випадках винна особа, незважаючи на атаку на права журналіста, не має мотивів, що прямо пов'язані з професійною діяльністю потерпілого або результатами його роботи. 2. Злочини, які безпосередньо пов'язані з перешкоджанням професійній діяльності журналістів. У таких випадках, винна особа, усвідомлюючи статус журналіста як потерпілого, намагається перешкодити його професійній діяльності, наприклад, шляхом недопущення розголосу сенсаційного матеріалу або як відплату за опубліковану інформацію.

Під час розслідування таких злочинів важливо враховувати не лише факти, вказані у статті 345-1 ККУ, а й обставини, що свідчать про усвідомлення винною особою статусу потерпілого як журналіста, включаючи наявність у нього належних документів, знаків, чи інших позначень, які визначають його як представника преси. Це вимагає детального аналізу як правового статусу журналіста, так і мотивів дій винної особи.

Відповідно до Конституційних положень (стаття 62) та норм Кримінально-процесуального кодексу України (стаття 17), особа не може бути визнана винною в кримінальному правопорушенні та не підлягає кримінальному покаранню, доки її вина не буде доведена у встановленому законом порядку і підтверджена судовим вироком. Стаття 91 КПКУ визначає перелік обставин, які мають бути доведені у кримінальному процесі. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях, пов'язаних із злочинами проти професійної діяльності журналістів, можуть бути розділені на дві категорії [2, с. 427]:

1. Загальний предмет доказування, який охоплює:

– універсальні обставини, що мають бути доведені у будь-якому кримінальному провадженні, такі як час, місце, спосіб вчинення злочину, винуватість обвинуваченого, форма вини, мотиви та мета вчинення злочину;

– специфічні обставини, що залежать від конкретного складу кримінального правопорушення. Наприклад, при незаконній відмові журналісту в доступі до інформації, доказування розміру та виду шкоди не є необхідним.

2. Особливий предмет доказування, який необхідний для встановлення та доведення конкретного складу кримінального правопорушення, включає:

– обставини, що впливають із об'єкта кримінального правопорушення, наприклад, відносини, пов'язані із забезпеченням законної діяльності журналіста;

– деталі, які впливають з об'єктивної сторони, такі як місце, час, спосіб вчинення злочину;

– чинники, що впливають з суб'єктивної сторони, наприклад, мотивація винної особи;

– додаткові обставини, що визначаються законодавчими положеннями, такі як наявність спеціального суб'єкта злочину.

Розслідування злочинів проти журналістів вимагає інтеграції знань з різних правових галузей, включаючи поняття та права журналіста, що не обмежуються лише рамками кримінального та кримінально-процесуального права.

Згідно з частиною другою статті 91 Кримінально-процесуального кодексу України, процес доказування охоплює збір, перевірку та оцінку доказів для встановлення обставин, значущих для кримінального провадження. В контексті кримінальних правопорушень проти журналістів, ці правопорушення можна умовно класифікувати на дві категорії: правопорушення, вчинені в умовах очевидності, та правопорушення, вчинені в умовах неочевидності [1, с.75]. Професійна діяльність журналістів часто відбувається публічно, тому злочини проти них, пов'язані з їх професійною діяльністю, зазвичай також вчиняються публічно і мають свідків або очевидців.

У ситуаціях, де кримінальні правопорушення проти журналістів вчинені в умовах очевидності, наявність широкого спектру джерел інформації сприяє процесу доказування. Натомість, коли кримінальні правопорушення вчинені в умовах неочевидності, процес доказування стає значно складнішим, вимагаючи від слідчих зусиль для виявлення джерел інформації та встановлення їх зв'язку з правопорушенням. Типові ситуації, з якими стикаються слідчі на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів, включають: 1. Отримання заяви про правопорушення від постраждалої особи або свідка (найбільш сприятливий варіант); 2. Виявлення тіла потерпілого (найменш сприятливий варіант); 3. Отримання повідомлення про зникнення безвісти потерпілого; 4. Отримання інформації про правопорушення зі ЗМІ. Таким чином, у кожному конкретному випадку необхідно аналізувати обставини кримінального правопорушення, щоб визначити найбільш ефективний підхід до збору та оцінки доказів [4, с. 42].

Коли інформація про кримінальне правопорушення надходить від постраждалої особи або свідка події, слідчий має можливість отримати первинні фактичні дані безпосередньо від заявника. Це сприяє полегшенню процесу доказування та забезпечує оперативне розгортання розслідування, включаючи встановлення особи правопорушника та його причетності до вчинення злочину. В таких випадках доступність широкого спектру доказів дозволяє ефективно організувати процесуальні дії.

У інших обставинах, які включають виявлення трупу, зникнення особи чи інформацію зі ЗМІ, слідчому спочатку потрібно встановити кілька ключових аспектів: ідентифікація потерпілого, його належність до журналістської спільноти, причинно-наслідковий зв'язок між кримінальним актом і професійною діяльністю журналіста, обставини вчинення злочину, включаючи час, місце та методи приховування діяння. Особливу увагу слід приділити встановленню спеціального мотиву злочинця, пов'язаного з професійною діяльністю журналіста. У випадках, коли злочини проти журналістів вчинені в умовах неочевидності, особливо складним є встановлення замовного характеру діянь, особливо коли безпосередній виконавець не має специфічного мотиву. У таких випадках слідству важливо враховувати професійний статус журналіста та можливість вчинення злочину на замовлення.

Під час розслідування злочинів проти журналістів, крім стандартного комплексу обставин, які підлягають доказуванню в рамках кримінального провадження (згідно зі ст. 91 КПК України), необхідно також довести факти законної професійної діяльності журналіста (прим. до ст. 345-1 ККУ), перешкоджання цій діяльності (ст. 171 ККУ), суспільного інтересу до подій або інформації, які висвітлює журналіст, дія злочинця завдати шкоди саме журналісту у зв'язку з його професійною діяльністю [3, с. 48]. Ці аспекти вимагають ретельного аналізу обставин кожного конкретного випадку для забезпечення ефективності доказування та належної організації розслідування.

Захист журналістів від злочинів проти їхньої професійної діяльності є важливим завданням для держави та суспільства. Для цього необхідно забезпечити ефективно розслідування таких злочинів, прийняти законодавчі акти, які б посилили відповідальність за такі злочини, а також підвищити рівень обізнаності суспільства про права журналістів.

Висновки. Отже, кримінальні злочини проти журналістів часто мають специфічний характер, який вимагає особливого підходу до процесу доказування. Важливо враховувати професійну специфіку потерпілого і забезпечувати належне дотримання його прав. Аналіз показує, що існуюча правова база в Україні потребує удосконалення для забезпечення ефективного доказування у кримінальних провадженнях проти журналістів. Зокрема, це стосується визначення обставин, які підлягають доказуванню, і механізмів їх встановлення. Практика застосування кримінального законодавства виявила проблеми у кваліфікації дій, спрямованих проти журналістів, які часто виникають через неоднозначність нормативних визначень і відсутність чіткого розуміння специфіки професійної діяльності журналістів. Важливим аспектом є необхідність зміцнення гарантій захисту журналістів від неправомірного втручання в їх професійну діяльність, що включає як законодавчі зміни, так і покращення практики їх застосування. Рекомендується внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України, з метою вдосконалення процедур доказування у справах про злочини проти журналістів, а також підвищення кваліфікації правоохоронців щодо особливостей розслідування таких злочинів. Наголошуємо на значенні деталізації критеріїв, за якими встановлюється зв'язок між кримінальним правопорушенням і професійною діяльністю журналіста, що сприятиме точнішій кваліфікації злочинів і захисту прав журналістів.

Список використаних джерел:

1. Коваленко А.В. Розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів: монографія. Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 268 с.
2. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
3. Овчарук Ю. В. Доцільність криміналізації перешкодження законній професійній діяльності журналістів. *Актуальні питання сьогодення: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, від 20 березня 2018 р.)*. Вінниця, 2018. Т. 1. С. 48–50.
4. Проблеми розслідування та судового розгляду кримінальних справ, пов'язаних із порушенням професійних прав журналістів в Україні: аналітичний звіт, Київ: ГО «Платформа прав людини», 2019. 66 с.
5. Шакур В. І. Теорія кваліфікації злочинів: підручник. 5-те вид., перероб. К.: Алерта, 2013. 320 с.